

Przedmowa

Praca niniejsza jest kontynuacją prowadzonych przeze mnie od kilkunastu lat badań nad polską grzecznością językową, których wyniki zostały opublikowane między innymi w monografii *Polska grzeczność językowa*¹. Monografia ta w swojej zasadniczej części obejmuje następujące funkcje grzecznościowe: powitania (w tym formuły powitalne, zawierające dodatkowe funkcje grzecznościowe, takie jak pytania grzecznościowe), przedstawianie się i przedstawianie komuś kogoś, życzenia, gratulacje, wyrazy współczucia, częstowanie, zaproszenia, deklaracje pomocy, komplementy i pochwały, przejście na „ty”, toasty, prośby, podziękowania, zaproszenia, pożegnania (w tym formuły pożegnalne). Funkcje te, realizowane w formie grzecznościowych aktów mowy, zostały przebadane przede wszystkim w komunikacji interpersonalnej, w odmianie ustnej języka. Ten typ komunikacji językowej uznaję bowiem za najbardziej dla grzeczności reprezentatywny, gdyż zróżnicowany sytuacyjnie, w związku z czym jego „stopień nasycenia” aktami grzecznościowymi jest największy.

W dotychczasowych badaniach zajmowałam się wyłącznie grzecznościowymi aktami predykatywnymi (orzekającymi), nie włączając w ich zakres tzw. form adresatywnych, czyli form zwracania się do odbiorcy². W niniejszym ujęciu również te formy wchodzą w zakres badań.

Obecnie przedstawiam grzeczność nie tylko w komunikacji interpersonalnej (tę część pracy potraktowałam najbardziej skrótowo – ze względu na istnienie wspomnianej monografii), lecz również w komunikacji interpersonalno-medialnej, publicznej, publiczno-masowej i masowej. Nie ograniczam się do wariantu ustnego języka; badaniami zostały objęte również warianty pisane.

Niezmienna pozostaje definicja grzeczności: są to takie zachowania językowe i/lub niejęzykowe, których w danej sytuacji mówienia zaniechać nie wypada.

Istotną zmianą w porównaniu z pracą poprzednią jest sposób ujęcia grzeczności: nie tylko deskryptywny (opisowy), traktowany tu jako metoda podstawowa, ale też normatywny. Oznacza to, że punktem wyjścia przedstawionych badań jest rejestrowanie zachowań grzecznościowych współczesnych Polaków we wskazanych typach komunikacji. Następnym krokiem badawczym – kwalifikowanie opisanych zachowań jako zgodnych bądź niezgodnych z normą obyczajową, oraz takich, które są nowością w polskim obyczaju, w związku z czym można tylko prognozować ich adaptację do polskich norm.

Podstawą materiałową badań są zachowania werbalne (i towarzyszące im zachowania niewerbalne) zarejestrowane przeze mnie w trakcie tzw. obserwacji uczestniczącej, zachowania wybrane z nagranych wypowiedzi publicznych, z mediów mówionych, a także wypowiedzi wyselekcjonowane z mediów pisanych. Objętość materiału to około 25 tysięcy

¹ Kielce 1997, wyd. 1; Kielce 2000, wyd. 2 popr.; Kielce 2002, wyd. 3 popr. i uzupełn.

² Na temat tych form istnieje bogata literatura przedmiotu, zarówno polska, jak i zagraniczna. Zob. np. klasyczną już monografię: E. Tomiczek, *System adresatywny współczesnego języka polskiego i niemieckiego. Socjolingwistyczne studium konfrontatywne*, Wrocław 1983, oraz monografię najnowszą: M. Łaziński, *Pan i pani. Polskie rzeczowniki tytułowe i ich asymetria rodzajowo-płciowa*, Warszawa 2006. Przez wiele lat badacze utożsamiali wręcz grzeczność językową z formami zwracania się do rozmówcy. Zob. też *Bibliografia prac z zakresu polskiej etykiety językowej*, oprac. J. Bloch, Warszawa 2006.

zgrupowanych w bazie komputerowej poświadczeń pochodzących z lat 1990-2006. Najbardziej szczegółową ekscerpcją zostały objęte zachowania ostatniego piętnastolecia, w celu uchwycenia zmian grzecznościowych zachodzących w polskich obyczajach pod wpływem przemiany ustrojowej i związanym z nią wpływem ogólnoswiatowych procesów globalizacji kultury.

Następnym etapem badań – popartych wiedzą z zakresu historii obyczajów (zawartą w pracach naukowych historycznych, ale też w dawnych i współczesnych poradnikach *savoir-vivre'u*), kulturoznawstwa i psychologii społecznej – jest ustalenie, które zachowania można usankcjonować jako zgodne ze współcześnie obowiązującą polską normą grzecznościową. I czy ta norma jest wspólna dla wszystkich użytkowników najnowszej polszczyzny, czy też podlega stratyfikacji związanej z wiekiem mówiących, z łączącymi ich relacjami oraz z sytuacją mówienia.

Uznane przeze mnie za zgodne bądź niezgodne ze współczesną normą grzecznościową zachowania Polaków konfrontowałam z użytkownikami młodszego i starszego pokolenia, by stwierdzić, które zachowania mają tendencję do utrwalania się, a które do zaniku. Badałam w ten sposób również granice tolerancji średniego i starszego pokolenia wobec zachowań ludzi młodych. I odwrotnie – stopień wrażliwości młodego pokolenia na zachowania grzecznościowe, które w przekonaniu ludzi poprzednich pokoleń świadczą o kulturze osobistej człowieka i stanowią granicę, jakiej kulturalnemu, dobrze wychowanemu człowiekowi przekroczyć nie wypada.

W ten sposób powstał opis grzeczności językowej przełomu wieków. Grzeczności w istocie niestabilnej – zachowującej jeszcze wzory tradycyjnej polskiej grzeczności, ale podlegającej też szybkim przemianom globalizacyjnym, w tym oddziaływaniu wzorów kultury przede wszystkim amerykańskiej. Grzeczności uchwyconej „w biegu” – na przystanku mającym nazwę „Rok 2006”.

W opiniach wyrażanych przez czytelników poprzedniej mojej pracy bardzo często spotykałam się ze stwierdzeniem, że sam opis zachowań grzecznościowych współczesnych Polaków pozostawia poznawczy niedosyt. A dostępne na rynku księgarskim poradniki dobrego wychowania zachowaniami werbalnymi zajmują się w stopniu niewystarczającym. Jeden z czytelników powiedział wręcz: „No dobrze. Dowiedziałem się z pani książki, jakich zwrotów grzecznościowych Polacy używają. Ale w dalszym ciągu nie wiem, czy używają ich poprawnie”.

Tę lukę poznawczą niniejsza monografia stara się wypełnić.

Warszawa, wrzesień 2006